

नामांक

Roll No.

--	--	--	--	--	--	--

No. of Questions — 25

No. of Printed Pages — 7

SS—12—Sanskrit Sah.

उर्ी माध्यमिक परीक्षा, 2013
SENIOR Secondary Examination, 2013

संस्कृत साहित्यम्

समय : 3 $\frac{1}{4}$ (सपाद होरात्रयम्)

पूर्णाङ्कः 80

परीक्षार्थिभ्यः सामान्यनिर्देशाः

- (1) परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामांक अनिवार्यतः लेख्यः ।
- (2) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः ।
- (3) प्रत्येकं प्रश्नस्योत्तरम् उत्तरपुस्तिकायामेव देयम् ।
- (4) प्रत्येकं प्रश्नभागस्य उत्तरं क्रमानुसारमेकत्रैव लेखितव्यम् ।

खण्ड - क

1. अधोलिखितम् अपठितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत —

माघेन “शिशुपालवधम्” इति एकम् एव महाकाव्यं लिखितम् । अस्य कथायाः आधारः महाभारतम् अस्ति । अस्मिन् महाकाव्ये विंशतिः सर्गाः सन्ति । मुख्यरूपेण च वीररसः अस्ति । अस्य नायकः श्रीकृष्णः अस्ति । माघस्य काव्ये त्रयो गुणाः सन्ति उपमा, अर्थगौरवं, पदलालित्यं च । अत एव कथ्यते ‘माघे सन्ति त्रयो गुणाः । यथा कालिदासस्य मेघदूतं प्रसिद्धं तथैव माघस्य काव्यमपि प्रसिद्धमस्ति ।

- (i) शिशुपालवधस्य कथायाः आधारः किम् ? (एकपदेन उत्तरम्) 1
- (ii) माघस्य काव्ये त्रयो गुणाः के सन्ति ? (पूर्णवाक्येन उत्तरम्) 1
- (iii) “अस्मिन् काव्ये विंशतिः सन्ति” इत्यत्र ‘सन्ति’ क्रियायाः कर्तृपदं किम् ? 1

2. निम्नलिखितम् अपठितं गद्यांशं पठित्वा निर्देशानुसारं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत —

अस्मिन् संसारे माता मातृभूमिश्च एवैते सर्वोत्तमे स्तः । बालकस्योपरि मातुः यादृशं नैसर्गिकं प्रेम भवति, न तादृशं क्वापि प्राप्तुं शक्यते । माता बालकस्य कृते सर्वस्वमपि त्यक्तुं शक्नोति । मातुः सर्वदैव-एषेच्छा भवति यद् बालकः सदा सुखी समृद्धो गुणगणविभूषितश्च भवेत् । सा स्वीयं कष्ट जातं नैव चिन्तयति, बालकस्य सुखचिन्तैव सदा तस्याः समक्षं भवति । अत एव पुत्रस्यापि मातुरुपरि नैसर्गिकमसाधारणं च प्रेम भवति । स बाल्यकालात् प्रभृति मातरमेव सर्वतोऽधिकं मन्यते । बालकस्य कृते मातैवसर्वस्वमस्ति । मनुष्यः कदाचिदपि मातुरनृणतां प्राप्तुं न शक्नोति । अत एवोपनिषत्सु आदिश्यते — ‘मातृ देवो भव’ । यो मनुष्यो यत्र जन्म लभते, सा तस्य जन्मभूमिः । जन्मभूमिः मनुष्यस्य सर्वदैव आदरस्य पात्रं भवति ।

- (i) माता बालकस्य कृते किं त्यक्तुं शक्नोति ? (एकपदेन उत्तरम्) $\frac{1}{2}$
- (ii) मनुष्यस्य सर्वदैव का आदरस्य पात्रं भवति ? (एकपदेन उत्तरम्) $\frac{1}{2}$
- (iii) पुत्रस्य मातुरुपरि कीदृशं प्रेम भवति ? (पूर्णवाक्येन उत्तरम्) 2
- (iv) “यो यत्रजन्म लभते, सा तस्य जन्मभूमिः” इत्यत्र ‘लभते’ क्रियायाः कर्तृपदं किम् ? 1

- (v) “सा स्वीयं कष्टजातं नैव चिन्तयति” इत्यस्मिन् वाक्ये ‘सा’ इति सर्वनामपदं कस्य संज्ञापदस्य स्थाने प्रयुक्तम् अस्ति ? 1
- (vi) “सुशोभितः” इत्यस्य पर्यायार्थकं पदं गद्यांशात् लिखत । 1
- (vii) “नैसर्गिक प्रेम” इत्यनयोः विशेषणपदं किम् ? 1
- (viii) गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत । 2

खण्ड - ख

3. प्रदत्त रूपरेखया कथासंयोजनं करणीयम् — 8

जीवने अत्यधिकं महत्त्वम् अस्ति । धनेन भवति । विना वयं कथं भोजनम् अपि शक्नुमः ? वयं लोभेन अन्धो प्राप्तुम् इच्छामः । साधनानां कुर्मः । तर्हि तेन भविष्यति । तस्य रक्षणे व्यतीतः भवति । तस्करः हरिष्यति । तदा वर्धते । अभिमानं च नाशयति ।

अथवा

क्रमरहितानि वाक्यानि समुचित क्रमानुसारं लिखत —

- (i) सः दूरे एकं घटं अपश्यत् तत्र च अगच्छत् ।
- (ii) एकः काकः पिपासितः आसीत् ।
- (iii) सः घटस्योपरि अतिष्ठत् ।
- (iv) घटे अल्पं जलं आसीत् ।
- (v) जलं पीत्वा सन्तुष्टः अभवत् ।
- (vi) तेन एकोपायः चिन्तितः, पाषाणखण्डानि च आनि तानि ।
- (vii) तानि पाषाणखण्डानि घटे अक्षिपत् ।
- (viii) घटस्य जलं उपरि आगतवान् ।
- (ix) तेन विचारितं यत् उद्यमेन हि कार्याणि सिद्ध्यन्ति ।

4. प्रदत्त संकेतानुसारं वर्णनं लिखत — (80 शब्दाः) 4

जगति सत्यस्य आवश्यकता, सत्येनैव, सत्यभाषणेन, अभ्युदयः सत्यमाश्रयति, सफलं भवति, समाजस्य देशस्य, सत्यात् परोधर्मः, पातकं परम्, सत्यपालनार्थमेव, भारतस्य, सत्यमेव जयते ।

अथवा

शिक्षाक्षेत्रे संगणकानां, शिक्षणे उपयोगः, परीक्षा-कार्येषु, पुस्तकादिप्रकाशनेऽपि, कम्प्यूटर-माध्यमेन, आदर्श चित्रं सारल्येन, व्यापारक्षेत्रे, वित्तीय-संस्थानां कृते, यत् किञ्चिद् ज्ञानम्, माध्यमेन विधीयते ।

खण्ड - ग

5. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानामुत्तराणि लिखत —

“तात ! चन्द्रापीड ! विदित वेदितव्यस्याधीत सर्वशास्त्रस्य ते नाल्पमप्युपदेष्टव्यमस्ति । केवलं च निसर्गतः एवातिगहनं तमो यौवनप्रभवम् । अपरिणामोपशमो दारुणो लक्ष्मीमदः । अप्रबोधा धोरा च राज्यसुखसन्निपातनिद्रा भवति, इत्यतः विस्तरेणाभिधीयसे । गर्भेश्वरत्वमभिनव यौवनत्वम्, अप्रतिमरूपत्वममानुषशक्ति त्वञ्चेति महतीयं खल्वनर्थ-परम्परा । यौवनारम्भे च प्रायः शास्त्र जलप्रक्षालन-निर्मलापि कालुष्यमुपयाति बुद्धिः । नाशयति च पुरुषमत्यासङ्गोविषयेषु ।

- (i) अपरिणामोपशमो कीदृशः लक्ष्मीमदः ? (एकपदेन उत्तरम्) 1
(ii) निर्मलापि बुद्धिः कालुष्यं कदा उपयाति ? (पूर्णवाक्येन उत्तरम्) 1
(iii) “अप्रबोधा धोरा च ” इत्यस्य पदस्य विशेष्य पदेन अन्वितिः कुरुत । 1
(iv) “नाशयति च ” इत्यत्र ‘नाशयति’ क्रियायाः कर्तृपदं किम् ? 1

6. अधोनिर्दिष्टं पद्यं पठित्वा प्रश्नानामुत्तराणि लिखत —

तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं

निःशेषविश्राणित कोष जातम् ।

उपात्त विद्यो गुरुदक्षिणार्थी

कौत्सः प्रपेदे वर तन्तु-शिष्यः ॥

- (i) वर तन्तुशिष्यः कः अस्ति ? (एकपदेन उत्तरम्) 1
(ii) क्षितीशः कस्मिन् समग्रकोषं दत्तवान् ? (पूर्णवाक्येन उत्तरम्) 1
(iii) “शेषः” इति पदस्य विलोमार्थकं पदं लिखत । 1
(iv) “यज्ञे” इत्यर्थं पदस्य अत्र कः पर्यायः ? 1

7. निम्नांकितं नाट्यांशं सम्पठ्य निर्दिष्ट प्रश्नानामुत्तराणि लिखत —

लवः — ‘अश्वोऽश्वः’ इति नाम पशु समाम्नाये सांग्रामिके च पठ्यते, तद् ब्रूत - कीदृशः ?

पश्चात्पुच्छं वहति विपुलं तच्च धूनोत्यजस्रम्

दीर्घं ग्रीवः स भवति, खुरास्तस्य चत्वार एव ।

शष्पाण्यत्ति, प्रकिरति शकृत् पिण्ड का नाम्न मात्रान्

किं व्याख्यानैर्ब्रजति स पुनर्दूर मेह्येहि यामः ॥

(इत्यजिने हस्तयोश्चाकर्षन्ति)

(i)	अश्वः कानि अस्ति ? (एकपदेन उत्तरम्)	1
(ii)	“अश्वोऽश्व” इति कुत्र पठ्यते ? (पूर्णवाक्येन उत्तरम्)	1
(iii)	“दीर्घं ग्रीवः स भवति” इत्यत्र विशेषणपदं किम् ?	1
(iv)	“किं व्याख्यानैः ब्रजति सः” अस्मिन् वाक्ये कर्तृक्रियापदयोः चयनं कुरुत ।	1

8. निम्नलिखितयोः शब्दयोः हिन्दीभाषायां आङ्ग्लभाषायां वा अर्थं लिखत — 1 + 1 = 2

(i)	शुश्रुम
(ii)	अहर्निशम् ।

9. रेखांकित पदानि आधृत्य प्रश्न निर्माणं कुरुत — 1 + 1 + 1 + 1 = 4

(i)	<u>राजस्थानप्रान्ते</u> पुष्करनगरम् अस्ति ।
(ii)	<u>माता</u> गुरुतरा भूमेः ।
(iii)	मेवाडराज्यं <u>शूराणां</u> जन्मभूमिः ।
(iv)	दशरथेन <u>रामाय</u> चतुर्दशवर्षाणां वनवासः प्रदत्तः ।

10. निम्नांकित वाक्ययोः भावार्थः हिन्दीभाषायाम्, आङ्ग्लभाषायां संस्कृते वा लेख्यः — 2 + 2 = 4

(i)	लक्ष्मीः स्वयं वाञ्छति वास हेतोः ।
(ii)	जल बिन्दु निपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।

11. अधोलिखितस्य श्लोकस्य अन्वयं लिखत — 2
 दातव्यं भोक्तव्यं धन विषये सञ्चयो न कर्तव्यः ।
 पश्येह मधुकरीणां सञ्चितमर्थं हरन्त्यन्ये ॥
12. निर्देशानुसारं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत —
- (i) “दूरस्थितानां मैत्री नश्यति” अस्मिन् वाक्ये कर्तृक्रियापदयोः चयनं कुरुत । 1 + 1 = 2
- (ii) “कृतप्रतिज्ञोऽसौ शिववीरचरो निजकार्यान्न विरमति” इत्यत्र विशेषणपदं किम् ? 1
- (iii) “तदेतानि गृहीत्वा राज्ञो हस्ते प्रयच्छेति” इत्यत्र रेखांकित पदस्य स्थाने संज्ञापदस्य प्रयोगं कृत्वा वाक्यं पुनः लिखत । 1
- (iv) “एतान् खण्डान् पलाण्डुत्वग्वदुपर्यधो भावेन न ज्ञायन्ते” इत्यत्र सर्वनाम पदस्य चयनं कुरुत । 1
- (v) “शब्दैः प्रतीयते यद् गृहे चौरः प्रविष्टोऽस्ति” इत्यत्र रेखांकित पदस्य पर्यायबोधकं पदं लिखत । 1
- (vi) “सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः” इत्यत्र रेखांकित पदस्य विलोमार्थकं पदं लिखत । 1
- (vii) “अधुना मम गमनसमयः समुपागत एव” इत्येतत् वाक्यं कः कस्मै कथयति ? 1
13. संगीतशास्त्रस्य वर्णनं कस्मिन् वेदे अस्ति ? 1
14. आदिकाव्यम् किम् वर्तते ? 1
15. ‘मृच्छकटिकम्’ केन विरचितं नाटकम् ? 1
16. “पाषाणीकन्या” इति कथा संग्रहस्य कः रचनाकारः अस्ति ? 1
17. महाभारतं कतिः पर्वसु विभक्तमस्ति ? 1
18. सुबन्धोः प्रसिद्धेः आधारः का रचना अस्ति ? 1
19. भर्तृहरिणा विरचित-शतकद्वयस्य नामोल्लेखं कुरुत । 2

खण्ड - घ

20. (i) “गायत्री” इति पदे को गणः अस्ति ? 1
(ii) त्रिवर्णानां समूहः कः कथ्यते ? 1
21. अधोलिखितेषु कयोश्चिद् द्वयोः लक्षणोदाहरणं लिखत — $1 \frac{1}{2} + 1 \frac{1}{2} = 3$
(i) मालिनी
(ii) शिखरिणी
(iii) शार्दूलविक्रीडितम् ।
22. निम्नलिखित पंक्तिषु छन्दसः नामोल्लेखं कुरुत — $1 + 1 + 1 = 3$
(i) भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमैः ।
(ii) त्वमेव माता च पिता त्वमेव ।
(iii) पापान्निवारयति योजयते हिताय ।
23. सामान्यस्य विशेषेण विशेषस्य सामान्येन वा समर्थनं कस्मिन् अलंकारे भवति ? तस्य लक्षणम् अपि लिखत । $1 + 1 = 2$
24. अधोलिखितयोः कयोश्चिद् द्वयोः अलंकारयोः लक्षणोदाहरणं लिखत — $1 \frac{1}{2} + 1 \frac{1}{2} = 3$
(i) उत्प्रेक्षा
(ii) रूपकम्
(iii) अनुप्रासः ।
25. अधोलिखितेषु पंक्तिषु अलंकारस्य नामोल्लेखं कुरुत — $1 + 1 + 1 = 3$
(i) उच्छलद् भूरि की लालः शुशुभे वाहिनीपतिः ।
(ii) निर्वास्यतः प्रदीपस्य शिखेव जरतो मतिः ।
(iii) स सुरभिं सुरभिं सुमनोभरैः ।